

Pravidla organizací v občanské společnosti

Tereza Vajdová (NROS)

Občanská společnost je sféra dobrovolného sdružování občanů, ale nikdo si asi nemyslí, že tam proto psaná pravidla a předpisy nemají místo. Nadace rozvoje občanské společnosti (NROS) se zapojila do mezinárodního výzkumu Index občanské společnosti, který si klade za cíl posoudit sílu občanské společnosti v jednotlivých zemích. Jedním z indikátorů síly je to, zda občanské organizace mají vlastní pravidla, kterými se řídí – různé etické kodexy nebo standardy jednání.

Proč jsou pravidla v občanské společnosti důležitá?

Proč jsou vlastně pravidla tak důležitá a jak souvisí se „sílou“ občanské společnosti? Řekla bych, že v tom hraje roli několik aspektů. Zaprvé, jen rozvinutá občanská společnost v určitém stádiu a po prožití určitých zkušeností si začne „zdola“ budovat pravidla, která pomohou předcházet problémovým situacím nebo je řešit. V tomto ohledu je občanská společnost s pravidly „silnější“ než ta bez nich. Zadruhé, organizace občanské společnosti nejsou v izolaci, ale fungují v kontaktu s veřejnou správou, s firmami a především s občany, veřejností. Pravidla, která jsou adresovaná směrem navenek, mohou přispět k větší průhlednosti a předvídatelnosti občanského sektoru a „silná“ občanská společnost si uvědomuje jejich význam. Zatřetí, úcta k pravidlům je pozitivní hodnota, která občanskou společnost odlišuje od „neobčanské společnosti“ („uncivil society“), v níž se – mimo zákony a pravidla - pohybují kriminálníci, drogoví dealéři a teroristé.

Konečně, nezapomínejme na jeden důležitý faktor, který charakterizuje post-komunistické společnosti a který zvyšuje význam pravidel. Je to velká míra nedůvěry a opatrnosti mezi lidmi. Podle průzkumu STEM a NROS (květen 2004) jen necelá pětina občanů ČR (17%) souhlasí s tím, že „většině lidí se dá věřit.“ Naopak více než tři čtvrtiny (77%) spíše soudí, že ve styku s ostatními lidmi „opatrnosti nikdy nezbývá“. Jen pro srovnání, v Rakousku je míra lidí, kteří jsou ochotni druhým důvěřovat, 32%, v Německu 42%, v Holandsku 56% a v Norsku dokonce 65% (World Values Study 1990-1997). V této situaci mohou být psaná a veřejná pravidla pro mnoho občanů důležitý opěrný bod, který přispívá k budování důvěry v jinak poměrně neznámou sféru neziskových organizací. Jen asi polovina českých občanů je totiž členem nějaké organizace občanské společnosti a všichni ostatní o nich proto ví jen takřkajíc „z doslechu“.

Jaký je postoj české občanské společnosti k pravidlům?

Na pravidla vnitřního fungování jsme se zeptali osob z neziskových organizací v rámci regionálních šetření (Index občanské společnosti, NROS 2004). Prakticky všichni se přiklonili k názoru, že vlastní psaná pravidla jsou přínosná. Většina z nich také v dotazníku uvedla příklady toho, v čem vidí jejich přínos (kurzívou uvádím příklady – citace):

Pravidla jsou užitečná z principu: Někteří respondenti uváděli pravidla jako univerzální požadavek, jako něco, co je z podstaty potřebné: *Pravidla jsou užitečná vždy!* (sportovní organizace, Vysočina); *Vždy se musí nastavit pravidla fungování* (organizace v oblasti sociální, Liberec); *Pravidla jsou základní předpoklad řádu a pořádku* (odborová organizace, Karlovy Vary).

Pravidla vyjasní vizi organizace: *V každé organizaci musí být stanoven směr, kterým se ubírá* (sportovní organizace, Vysočina); *Zvýraznění toho, kdo vlastně jsme* (organizace rybářů, Vysočina).

Pravidla umožňují kontrolu činnosti organizace: Pravidla mohou mít podobu stanovení určitých standardů a tím umožňují kontrolu činnosti organizace a zvyšování kvality jejich služeb: *Pokud nebudou v organizaci jasná vnitřní pravidla, která umožní kvalitu, rozvoj a kontrolu, nebude služba měřitelná* (organizace v oblasti sociální, Vysočina); *Pravidla znamenají jistý zaručený stupeň úrovně, k němuž se členové musí ve svých činnostech vztahovat, tzn. jsou indikátorem pro hodnocení* (ekologická organizace, Liberec).

Pravidla jsou základem dobré komunikace uvnitř organizace: Pravidla vymezují práva a povinnosti členů a tím napomáhají spolupráci, zlepšují komunikaci a zamezují konfliktům uvnitř organizace: *Při dodržování pravidel je možná bezproblémová spolupráce* (zájmová organizace sběratelů, Vysočina); *Dobrá atmosféra uvnitř organizace, snazší jednání a komunikace* (organizace mládeže, Liberec).

Pravidla jsou základem dobré komunikace směrem navenek: Pravidla jsou velmi důležitá z hlediska organizací, které poskytují služby - usnadňují jejich vztah ke klientům: *Veřejná deklarace kvality vůči odběratelům služeb* (ekologická organizace, Vysočina); *Jasně vymezení a upřesnění vztahů mezi poskytovatelem a klientem* (organizace v oblasti sociální, Karlovy Vary); *Informovanost veřejnosti a klientů při využívání služeb organizace (klient předem ví, s čím se může v organizaci setkat a s čím by se setkat neměl)* (organizace v oblasti sociální, Zlín).

Ale význam mají také pro ostatní organizace v ujasnění vztahu k veřejnosti (potenciálním členům, dárcům, spolupracovníkům), k veřejné správě a firmám: *Občanský sektor se stane čitelnější pro veřejnou správu a podnikatelský sektor, pravidla zvyšují prestiž občanského sektoru a jeho pozici jako partnera* (organizace na podporu občanských aktivit, Karlovy Vary); *Kredit a průhlednost ve vztahu s veřejností* (vzdělávací organizace, Vysočina).

Pravidla podporují etiku organizace: Určitá pravidla mohou do občanské společnosti vnést důraz na etiku, který v ní možná chybí: *Z naší společnosti se vytrácí etika a přijetím kodexu by se mohlo ledacos vyřešit* (náboženská organizace, Liberec).

Kdo v české občanské společnosti má pravidla a jak k nim přišel?

Asi 60% organizací, které se zúčastnily regionálního šetření, má „vnitřní psaná pravidla fungování“ kromě povinných stanov. Jde o jednací řády, organizační řády, směrnice hospodaření, standardy kvality služeb, různé další řády/pravidla/opatření/směrnice, etické kodexy. Můžeme to porovnat s výsledkem malé ankety mezi oborovými sítěmi (Index občanské společnosti, NROS 2004). Téměř 90% z oborových sítí, které se zúčastnily ankety, má nějaká pravidla kromě stanov. Získání členství je ve většině sítí podmíněno souhlasem s těmito pravidly a v pěti případech sítě požadují přímo převzetí pravidel sítě do členské organizace. Dá se říci, že asi polovina oborových asociací hraje aktivní roli v šíření pravidel tím, že souhlasem s nimi podmiňují členství a mají systémy kontroly a sankcí. Na nějaké větší závěry však malá anketa pochopitelně nestačí.

Když jsme s představiteli občanských organizací diskutovali o významu a roli pravidel v jejich organizacích, vraceli jsme se znovu a znovu ke čtyřem důležitým tématům. Zaprvé, pravidla mají jiný význam v malé organizaci, která má deset členů, a jiný ve velkých organizacích. Čím větší organizace, tím důležitější jsou pravidla pro každodenní fungování. Zadruhé, význam a potřebnost pravidel závisí na činnosti, kterou organizace vykonává (půjčovní řády, pravidla pro kontakt s klienty aj.). Zatřetí, pravidla jsou potřebná, ale na druhou stranu mohou ubíjet spontánní aktivitu dobrovolných členů. A konečně začtvrté, některá pravidla jsou čistě formální, ale jiná vznikají „zdola“. Mnoho nadstandardních pravidel si vytvořily i malé organizace, protože je potřebovaly. Reagovaly tak na konkrétní problémy, na které narážely ve své činnosti:

Máme dokument, který se jmenuje „zákoník“ a ten upravuje vnitřní pravidla. Rodil se postupně, jak zjišťujeme, co nám tam chybí, takže je to pořád v pohybu. Musím říct, že do něj nahlížíme v konfliktních okamžicích (ekologická organizace, Liberec).

My máme psaná pravidla na takové specifické věci, například kdy se zapojujeme do petičních akcí, nebo máme pravidla na zapojování do vyšších struktur. Neděláme to proto, abychom si to pověsili na zeď. Děláme to s cílem ujasnit si, co ano a co ne – a jde často o bytí a nebytí organizace (ekologická organizace, Vysočina).

Když se nyní vrátíme k úvodním otázkám článku, ví česká občanská společnost o síle pravidel? Na základě našeho výzkumu se nedají dělat dalekosáhlé závěry, ale řekla bych, že aktivní část české občanské společnosti si je velmi dobře vědoma významu pravidel. Jak na rovině normativního požadavku, tak v rovině konkrétních přínosů pro organizaci. Je zde jasné vědomí toho, že pravidla

usnadňují činnost organizace, že umožňují dosáhnout vyšší kvality činnosti, že pomáhají nekonfliktnímu vnitřnímu chodu organizace nebo že zlepšují čitelnost organizace směrem ven. Ve výčtu desítek příkladů – tedy na rovině deklarací - nelze najít žádné „bílé místo.“ Na druhou stranu jen asi polovina organizací má pravidla, která přesahují stanovy. Stranou také zůstala otázka, nakolik jsou tato pravidla veřejně přístupná, nakolik je znají všichni členové nebo jak jsou v rámci organizace přijímána.

Výzkum Index občanské společnosti finančně podpořila Nadace VIA z prostředků CEE TRUST a podíleli se na něm studenti Katedry občanský sektor FHS UK.

V rámci regionálního šetření jsme oslovili 116 představitelů nevládních neziskových organizací ve 4 krajích a 73 vrátilo vyplněné dotazníky (60%); z nich asi 60% se poté zúčastnilo diskuze, která prohlubovala a upřesňovala výsledky z dotazníků. V rámci ankety oborových sítí jsme oslovili 26 oborových sítí (kompletní nám známý seznam), z toho 19 vrátilo vyplněný dotazník (70%).

Publikováno jako: „Pravidla v občanské společnosti“, Grantis č. 09/2004, str. 4-5.